

СОЦІАЛЬНЕ СТРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Н. В. БОНДАРЕНКО, кандидат економічних наук

О. В. РОЛІНСЬКИЙ, кандидат економічних наук

О. В. ГУМЕН, здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти (доктор філософії)

Т. В. АНДРУСІШИНА, здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти

Уманський національний університет садівництва

У статті набули подальшого розвитку теоретико-методологічні аспекти аналізу соціального страхування в Україні, проведено аналіз сучасного стану та перспектив його розвитку. Висвітлено сутність поняття соціального страхування. Визначено, що соціальне страхування є важливою формою забезпечення соціального захисту громадян, підвищення їх добробуту, крім того є механізмом стимулювання соціально-економічного розвитку держави. Водночас рівень економічного розвитку країни є тим фактором, котрий визначає розвиток системи соціального страхування. Визначено, що одним із основних напрямів діяльності держави щодо забезпечення соціального захисту населення є вдосконалення системи соціального страхування. Крім того, встановлено, що на сучасному етапі економічного розвитку в Україні не створено ефективної системи соціального страхування. Були представлені пропозиції щодо підвищення ефективності функціонування системи соціального страхування в Україні.

Ключові слова: соціальне страхування, загальнообов'язкове державне соціальне страхування, страхування на випадок безробіття, страхування від нещасного випадку, пенсійне страхування, страхування з тимчасової втрати працездатності.

Постановка проблеми. Негативні процеси в економіці призвели до різкого зниження рівня життя населення, загострили соціальну напруженість. В сучасних складних економічних умовах одним з основних напрямів діяльності держави є вирішення питань соціального страхування як основи надійного соціального захисту населення в Україні. Однак, існують деякі проблеми та виклики, які потребують уваги і вирішення: недостатня покритість системи соціального страхування в Україні створює значні нерівності у доступі до соціального захисту для різних верств населення; низький рівень соціальних виплат у системі соціального страхування ускладнює життя малозабезпечених громадян та пенсіонерів; відсутність ефективних механізмів контролю та прозорості призводить до зловживань та корупції в системі соціального

страхування; відсутність комплексного підходу до соціального страхування ускладнює забезпечення повного соціального захисту для громадян; недостатнє фінансування соціального страхування призводить до обмежень у соціальних програмах та недостатнього рівня підтримки для потребуючих громадян; Відсутність адекватних соціальних послуг та програм підтримки для осіб з інвалідністю та їх родин викликає складнощі в їхньому соціальному включенні та самостійному житті; недостатня координація між різними галузями соціального захисту ускладнює забезпечення цілісного та ефективного соціального страхування в Україні.

Це потребує радикальних практичних дій щодо підвищення ролі системи соціального страхування. Зрозуміло, що саме державне страхування не може забезпечити достатній рівень соціального захисту населення з урахуванням різних груп населення та специфічних ризиків. Існуюча в Україні система соціального страхування не відповідає вимогам соціально-орієнтованої економіки та потребує вдосконалення на основі науково обґрунтованих рекомендацій і адаптації до сучасних економічних умов.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у дослідження проблем соціального страхування та шляхів їх подолання зробили такі дослідники як: О. Є. Губар, І. М. Серватинська, М. І. Скрипник, І. М. Вигівська, І. Л. Грабчук, О. О. Григоревська, А. А. Шеврикуко, О. Г. Чепець, І. Є. Януль. Ці дослідники своїми роботами сприяють розумінню проблем соціального страхування в Україні та пропонують реалістичні рішення та шляхи подолання цих проблем. Їхні висновки та рекомендації можуть бути корисними для уряду, законодавців та інших зацікавлених сторін при розробці політик соціального захисту та страхування в Україні.

Методика дослідження. Для вирішення поставлених завдань було використано наступні методи дослідження: абстрактний метод дослідження у контексті соціального страхування в Україні означає застосування теоретичних або концептуальних підходів для аналізу та розуміння проблем, перспектив та викликів, пов'язаних зі соціальним страхуванням. Він спрямований на розробку та розуміння теоретичних моделей, принципів або концепцій, які визначають соціальне страхування в Україні; емпіричні методи дослідження в нашому дослідженні передбачають збір і аналіз конкретних фактів, даних та інформації, що базуються на спостереженнях, експериментах або опитуваннях.

Метою статті є дослідження сучасного стану соціального страхування в Україні та висвітлити перспективи його розвитку.

Результати дослідження. Важливу роль у здійсненні соціального захисту громадян від соціальних ризиків відіграє соціальне страхування. Як важливий елемент соціальної економіки, воно виступає свого роду лакмусовим папірцем, який відображає проблеми та недоліки наявної системи соціального захисту. Актуальною проблемою сьогодення є низький рівень соціальної захищеності громадян, що створює передумови для пошуків модернізації соціального страхування та нових напрямів реформування в Україні.

У сьогоденних складних умовах соціальне страхування приймає таке значення як особливість і є невід'ємною частиною процесу економічного розвитку та зростання. Воно базується на економічній діяльності суспільства, примножує його статок, продукує домовленості для соціального піднесення [1].

Соціальне страхування є системою, що встановлюється державою, з метою забезпечення соціальних послуг та фінансової підтримки громадян у різних ситуаціях, таких як хвороба, повна, часткова або тимчасова втрата працездатності, втрата годувальника, безробіття з причин, незалежних від особи, старість та інші випадки, передбачені законодавством. Це забезпечується шляхом формування фінансових ресурсів шляхом сплати страхових внесків роботодавцями та працівниками, а також виділення бюджетних коштів у випадках, визначених законодавством [2].

Соціальне страхування базується на певних правилах, які наводяться у Законі України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування»: чітке визначення умов і порядку здійснення соціального страхування шляхом законодавчого регулювання; обов'язкове страхування осіб залежно від видів соціального страхування, з перспективою добровільного страхування у випадках, передбачених законодавством; забезпечення державних гарантій для реалізації прав застрахованими особами; неодмінне фінансування Фондом витрат, які пов'язані з наданням матеріального забезпечення, страхових внесків та соціальних послуг, у встановленому розмірі; формування та вживання страхових ресурсів на основах субсидування і солідарності; диференціація розміру виплати допомоги в залежності від страхового стажу; диференціювання страхової плати з урахуванням домовленостей і стану безпеки праці, травм на виробництві та професійної захворюваності на будь-якому виробництві; економічна зацікавленість суб'єктів страхування в удосконаленні умов і безпеці роботи; цільове використання коштів соціального страхування; відповідальність роботодавців та Фонду за забезпечення прав застрахованих осіб на соціальні послуги та матеріальне забезпечення [3].

Сучасний стан соціального страхування в Україні є складним і потребує удосконалення. Наведемо деякі з основних аспектів сучасного стану соціального страхування в Україні:

- низький рівень соціального захисту – важливо охарактеризувати систему соціального страхування яка недостатньо забезпечує соціальний захист громадян, особливо тих, хто опинився у вразливому стані, наприклад, безробітних, інвалідів та літніх людей.

- нестабільність фінансування – забезпеченість ресурсами для соціального страхування в Україні стикається з проблемою нестабільності. Запровадження реформ та змін у системі соціального страхування вимагає ефективного фінансування для забезпечення стійкості та якості послуг.

- недостатня покритість – існуюча система соціального страхування не забезпечує достатню покритість всіх груп населення. Деякі категорії громадян можуть бути виключені з системи або мати обмежений доступ до соціального захисту;

– недостатня ефективність – системи соціального страхування в Україні також є предметом обговорень. Процес надання послуг може бути бюрократичним та неефективним, що призводить до незадовільного задоволення потреб громадян.

– нерівномірність між регіонами – система соціального страхування неоднаково розвинена в різних регіонах України. Існують регіони, де доступ до соціального захисту та якість послуг є обмеженими.

Для подолання цих викликів і поліпшення сучасного стану соціального страхування в Україні необхідні реформи, спрямовані на забезпечення більшої соціальної справедливості, стабільності фінансування, покриття всіх категорій громадян, підвищення ефективності та забезпечення рівноправності між регіонами.

Для більш детального огляду сучасного стану соціального страхування в Україні розглянемо загальну динаміку виконання плану доходності бюджету ФСС у 2017–2022 рр. (рис. 1).

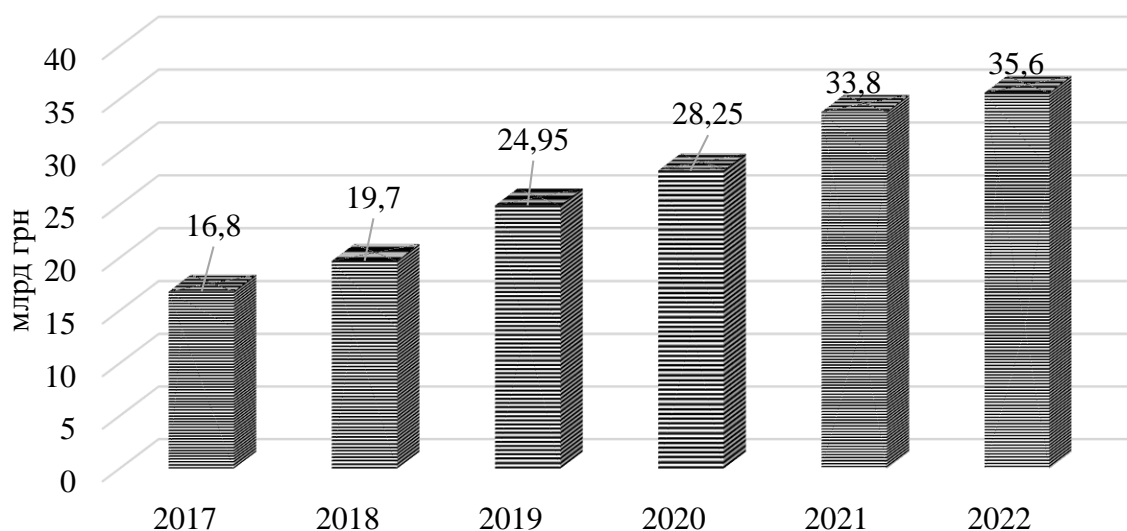

Рис. 1. Динаміка наповненості бюджету ФСС у 2017–2022 рр., млрд грн [11].

Рівень доходності ФСС протягом розглянутого періоду зростає. Фактично його дохід зріс майже на 3 млрд грн, або на 17 %. При цьому план доходів не виконано: у 2017 році втілено на 98 %, у 2018 році – 95 %. Ситуацією на 1 січня 2021 року кількість застрахованих у ФСС являла 3 348 716 осіб, з них: юросіб – 1 465 564, фізосіб – 1 883 152. Прибутки ФСС за 2022 рік складають 35 574 612 тис. грн., або 95,8 % від плану на цей період, у тому числі страхові внески страхувальників та застрахованих осіб – 26 167 474,8 тис. грн., що становить 97,5 % від того що заплановано. Доходи Фонду у 2019 році набули суми 25 069 032,3 тис. грн., або 99,6 % від запланованого, з них внески застрахованих осіб – 24 950 371,4 тис. грн., що по план реалізовано на 99,6 %.

Окрім прибуткової частки, для розгляду практики Фонду важливість має розуміння видаткової елементу. З ціллю забезпечення фінансової стабільності Фонд має формуватися з резерву коштів (рис. 2).

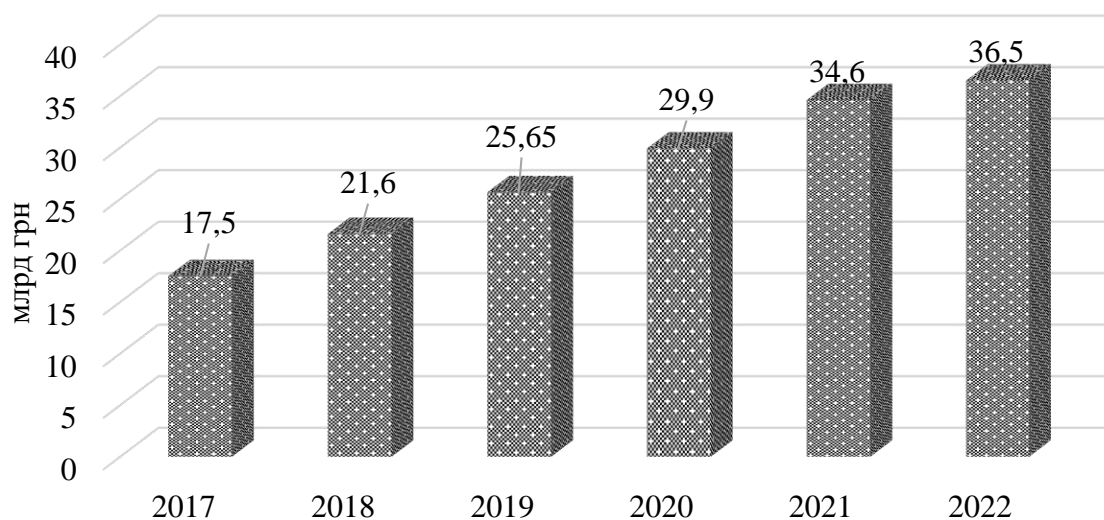

Рис. 2. Розмір видаткової частини ФСС у 2017–2022 рр., млрд грн [11].

За наданими даними, видатки Фонду соціального страхування (ФСС) в Україні зростали помітно у 2021 та 2022 роках порівняно з показником 2020 року. В 2020 році видатки ФСС становили 29 899 975 грн. Проте, у 2021 році видатки зросли до 34 585 877 грн, що означає збільшення на 4 685 902 грн порівняно з попереднім роком. Далі, в 2022 році видатки ФСС склали 36 489 955 грн, що ще раз свідчить про подальше зростання видатків у порівнянні з показником 2021 року. Різниця між видатками 2022 року та 2020 року становить 6 589 980 грн.

Загальний тренд показує, що видатки Фонду соціального страхування в Україні збільшувалися протягом розглянутих років, що може відображати зростання обсягу соціальних послуг, матеріального забезпечення та інших форм соціального захисту, наданих ФСС. Це свідчить про збільшення фінансових ресурсів, спрямованих на забезпечення соціальної підтримки громадян України.

Система сучасного соціального страхування має 2 основних напрямки:

- виконання профілактики, збереження та відновлення працездатності робітників, котрий включатиме здійснення оздоровчих заходів та перепідготовку кадрів;
- матеріальна допомога непрацездатним особам або тим хто втратив роботу [12].

Важливими напрямками вдосконалення системи соціального страхування в Україні є:

- досвід застосування методів та підходів, які використовуються в системах державної соціальної підтримки розвинутих країн;
- здійснення заходів, спрямованих на досягнення фінансової стійкості системи шляхом збалансованості надходження обов'язкових платежів та видатків на соціальні виплати;

– встановлення на законодавчому рівні державних витрат на соціальні цілі на рівні не нижче мінімальних стандартів, рекомендованих міжнародними конвенціями і рекомендаціями;

– забезпечення прозорості механізму розрахунку соціальних виплат, перерахунку пенсій, що дасть можливість підвищити довіру населення до діючої системи соціального страхування;

– розробка структурованої, загальнонаціональної програми розвитку системи освіти, охорони здоров'я та житлово-комунальної сфери за основними напрямками [10].

Перспективи розвитку соціального страхування в Україні мають включати наступні аспекти: розширення покриття, при цьому відбувається поліпшення системи соціального страхування яке передбачає збільшення покриття та забезпечення соціального захисту для широкого кола громадян. Це може включати розширення переліку захворювань, які підлягають страхуванню, та забезпечення соціальних послуг для різних категорій населення; підвищення якості послуг, тут відбувається вдосконалення системи соціального страхування яке передбачає покращення якості наданих послуг. Це може включати спрощення процедур, скорочення бюрократії та забезпечення ефективного взаємодії між страховиками, медичними закладами та бенефіціарами; розвиток нових видів страхування в Україні можна розглядати з впровадження нових видів соціального страхування, які відповідають потребам сучасного суспільства. Наприклад, це можуть бути програми соціального страхування для самозайнятих осіб, страхування від катастроф та надзвичайних ситуацій, а також захист від цифрових загроз; реформа фінансування, за цим напрямком одним з ключових аспектів розвитку соціального страхування є стабільне та ефективне фінансування.

Необхідно вдосконалити систему збору страхових внесків та розподілу фінансових ресурсів для забезпечення стійкості та ефективності функціонування системи; використання технологій має на меті впровадження сучасних інформаційних та комунікаційних технологій може значно полегшити процеси соціального страхування. Використання електронних систем управління, мобільних додатків та електронного документообігу сприятиме автоматизації процесів, зменшенню адміністративних витрат та покращенню доступності послуг для громадян; міжнародна співпраця припускає роботу з міжнародними організаціями та країнами, які мають розвинуті системи соціального страхування. Обмін досвідом, технологіями та найкращими практиками допоможе впровадити ефективніші моделі соціального страхування в Україні.

Ці перспективи розвитку соціального страхування сприятимуть покращенню соціального захисту громадян, забезпеченню стабільності та рівності у суспільстві, а також стимулюванню економічного розвитку країни.

Отже, соціальне страхування є основою матеріального забезпечення населення у разі безробіття, хвороби, нещасного випадку, а також у старості. Його можна охарактеризувати як соціальну систему, метою якої є створення загальнонаціональної організації взаємодопомоги обов'язкового характеру,

однак зараз відбуваються зміни і адаптація окремих її механізмів та елементів згідно до потреб сьогодення.

Соціальне страхування можна розглянути як систему заходів, що виконує держава для соціального захисту населення у випадку настання соціального страхового ризику за рахунок коштів сформованих працездатними членами суспільства.

Висновки. Соціальне страхування в Україні є важливою складовою системи соціального захисту громадян. Негативні процеси в економіці призвели до зниження рівня життя населення та загострення соціальної напруженості, тому вирішення питань соціального страхування стало одним з основних напрямів діяльності держави. Для поліпшення системи соціального страхування в Україні рекомендується використовувати досвід розвинутих країн у сфері соціальної підтримки, забезпечувати фінансову стійкість системи шляхом збалансованості надходжень та видатків, встановлювати на законодавчому рівні мінімальні стандарти соціальних витрат, забезпечувати прозорість механізмів розрахунку соціальних виплат. Крім того, необхідно збільшити довіру населення до системи соціального страхування шляхом поліпшення комунікації та забезпечення відповідальності роботодавців та Фонду за реалізацію прав застрахованих осіб.

Розвиток соціального страхування в Україні має потенціал стати не лише інструментом соціального захисту громадян, але й стимулом для соціально-економічного прогресу країни. Продовження реформ та впровадження рекомендацій, спрямованих на вдосконалення системи соціального страхування, сприятиме підвищенню рівня соціального благополуччя громадян та покращенню економічного розвитку України.

Соціальне страхування є значною формою забезпечення соціального захисту громадян та покращення їх благополуччя, а також сприяє стимулюванню соціально-економічного розвитку держави. Нині рівень економічного розвитку в Україні занадто низький, щоб забезпечити страхування належним чином.

Література:

1. Губар О. Є. Соціальне страхування у забезпеченні суспільного добробуту. *Фінанси України*. 2012. № 8. С. 130–136.
2. Колосок А. М. Соціальне страхування в контексті становлення соціального діалогу. *Актуальні проблеми економіки*. 2008. № 3 (81). С. 129–135.
3. Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування: Закон України від 23 верес. 1999 р. № 1105-XIV. Відом. Верховної Ради України. 1999. № 46–47. С. 403
4. Закон України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування». Із змінами, внесеними згідно із Законами № 922-VIII від 25.12.2015, ВВР, 2016, № 9, ст.89, № 1774-VIII від 06.12.2016, ВВР, 2017, № 2, ст.25, № 2148-VIII від 03.10.2017, ВВР, 2017, № 40-41, ст.383, № 2249-VIII від 19.12.2017}. Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1105-14/page3> (дата звернення: 21.01.23).
5. Кисельова О. І., Андрійченко Н. С. Становлення та тенденції розвитку соціального страхування в Україні. *Право і суспільство*. 2015. № 2. С.109–116.

6. Коцюбинська Є. Б. Сучасний стан соціального страхування в Україні. *Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу*. 2018. № 2(40). С. 33–36.

7. Внукова Н. М., Кузьминчук Н. В. *Соціальне страхування*: навч. посіб. Київ: Кондор, 2018. 352 с.

8. Павленко Ю. Світовий досвід функціонування систем соціального страхування. *Уроки для України. Україна: аспекти праці*. 2002. № 6. С. 30–36.

9. Загальна характеристика загальнообов'язкового державного соціального страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання. Режим доступу: https://studies.in.ua/soc_zabezp/1547-zagalna-harakteristika-zagalnoobovyazkovogo-derzhavnogo-socalnogo-strahuvannya.html (дата звернення: 26.01.23).

10. *Страхування*: Підручник / Керівник авт. колективу і наук. ред.. С. С. Осадець. Вид. 2-е перероб. і доп. К.: КНЕУ. 2006. С. 26.

11. Фонд соціального страхування: офіц. сайт. Режим доступу: <http://www.fssu.gov.ua/fse/control/main/uk/index> (дата звернення: 29.01.23).

12. Юрій С. І., Шаварина М. П., Шаманська Н. В. *Соціальне страхування*. Київ: Кондор, 2006. 464 с.

References:

1. Hubar, O. Ye. (2012). Social insurance in ensuring public welfare. *Finance of Ukraine*, no. 8, pp. 130–136. (in Ukrainian).

2. Kolosok, A. M. (2008). Social insurance in the context of the establishment of social dialogue. *Actual problems of the economy*, no. 3 (81), pp. 129–135. (in Ukrainian).

3. On Compulsory State Social Insurance: Law of Ukraine of September 23, 1999, No. 1105-XIV. 1999, No. 1105-XIV. Vidom. of the Verkhovna Rada of Ukraine. 1999. № 46–47. Article 403. (in Ukrainian).

4. The Law of Ukraine "On Compulsory State Social Insurance". As amended by Laws No. 922-VIII of 25.12.2015, VRU, 2016, No. 9, p. 89, No. 1774-VIII of 06.12.2016, VRU, 2017, No. 2, p. 25, No. 2148-VIII of 03.10.2017, VRU, 2017, No. 40-41, p. 383, No. 2249-VIII of 19.12.2017}. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1105-14/page3> (accessed January 21, 23). (in Ukrainian)

5. Kiseliova, O. I, Andriichenko, N. S. (2015). Formation and trends of social insurance in Ukraine. *Law and Society*, no. 2, pp. 109–111. (in Ukrainian).

6. Kotsiubynska, Je. B. (2018). The current state of social insurance in Ukraine. *Problems of theory and methodology of accounting, control and analysis*, no. 2(40), pp. 33–36. (in Ukrainian).

7. Vnukova, N. M., Kuzmynchuk, N. V. (2018). *Social insurance*. Kyiv: Condor. 352 p. (in Ukrainian).

8. Pavlenko, Yu. (2002). World experience of functioning of social insurance systems. Lessons for Ukraine. *Ukraine: aspects of work*, no. 6, pp. 30–36. (in Ukrainian).

9. General characteristics of mandatory state social insurance against accidents at work and occupational diseases. URL: https://studies.in.ua/soc_zabezp/1547-zagalna-harakteristika-zagalnoobovyazkovogo-derzhavnogo-socalnogo-strahuvannya.html (date of application: 26.01.23). (in Ukrainian).

10. *Insurance* (2006). Head of auto. team and sciences. ed. S. S. Osadets. View. 2nd revision. and additional K.: KNEU. P. 26. (in Ukrainian)

11. Social Insurance Fund, available at: <http://www.fssu.gov.ua/fse/control/main/uk/index> (date of application: 29.01.23).
12. Yuri, S. I. (2006). *Social Insurance*. Kyiv: Kondor. 464 p. (in Ukrainian).

Annotation

***Bondarenko N. V., Rolinskyi O. V., Humen O. V., Andrusishyna T. V.
Current Status and Development Prospects of Social Insurance in Ukraine***

The paper examines aspects of the analysis of social insurance in Ukraine and evaluates the current status and prospects of its development. The author emphasizes the essence of the concept of social insurance and its importance as an important form of social protection of citizens, improvement of their welfare, and stimulation of the nation's socio-economic development.

Particular attention is paid to the impact of the country's level of economic development on the social insurance system. It has been noted that the economic situation and military conflict in Ukraine have led to deterioration in the living standards of the population and increased social tensions. For this reason, the development of the social insurance system is one of the main activities of the country to ensure social protection of its citizens.

The article analyzes the financial status of revenues and expenditures of the Social Insurance Fund for the period 2017-2022. It is noted that at the present stage of economic development, Ukraine has not created an effective social insurance system.

Specific measures to improve the efficiency of Ukraine's social insurance system are also proposed. The authors emphasize the need to apply the best practices of developed countries in the area of social assistance, to ensure the financial sustainability of the system by balancing revenues and expenditures, and to establish minimum standards for social spending at the legislative level. Another important issue seen as important is to increase the transparency of the mechanisms for calculating social benefits and to increase public confidence in the social insurance system.

Taking these aspects into account, the article calls for further reforms and implementation of necessary measures to improve the social insurance system in Ukraine. This will improve the social well-being of citizens and contribute to the socio-economic development of the country.

Key words: *social insurance, compulsory state social insurance, unemployment insurance, accident insurance, pension insurance, temporary disability insurance.*